

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

УДК 658.6:658.1

DOI: 10.32342/2074-5354-2020-1-52-5

В.А. ПАВЛОВА,
доктор економічних наук, професор
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

К.С. ХАВРОВА,
кандидат економічних наук, доцент Донецького університету
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЄЮ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Одним з напрямів сучасного розвитку підприємств і організацій є інтелектуалізація їхньої діяльності як умова ефективності функціонування. Проведений контент-аналіз щодо визначення понять та характеристик «управління» й «управління підприємством» стає підґрунтям щодо висновку про поєднання процесу управління підприємством з його основною метою – розвитком інтелектуалізації його діяльності. За категоріальним аналізом поняття «система управління» підприємства та визначеними ключовими аспектами досліджуваної категорії констатовано, що управління системою є, зокрема, процесом «коригування» всіх її елементів таким чином, що на «виході» отримуються найменші відхилення порівняно із запланованим та фактично отриманим результатами. Встановлено, що принципова відмінність управління інтелектуалізацією діяльності як ресурсом полягає в тому, що одним з результатів діяльності системи поряд з традиційним результатом як продуктом у широкому розумінні є поліпшення якісних характеристик працівників. За основну аксіому взято: вихідними характеристиками інтелектуального вдосконалення працівників є освіта та моральність, що визначають внутрішні цінності індивідів, які у подальшому формують моральні норми економічної поведінки в різних сферах суспільної життєдіяльності.

Статтю присвячено обґрунтуванню теоретико-методологічних аспектів та практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств.

Вихідними тезами-аксіомами для обґрунтування методологічних засад побудови системи управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств стало її забезпечення тріадою напрямів: управління інтелектуалізацією діяльності як ресурсом, управління інтелектуалізацією діяльності як процесом та управління розвитком інтелектуальної діяльності персоналу. Встановлено особливості інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств: отримання двох незалежних результатів праці – інформації (новостворену або перетворену – вироблену) і розвитку людини; ймовірність високої «вартості» помилки; часова необмеженість процесу в цілому, що за структурою може бути і непередбачувано дискретним, і непередбачувано безперервним.

Розроблено функціональну модель реальної системи управління інтелектуальною власністю торговельних підприємств. Обґрунтовано, що управління інтелектуалізацією торговельних підприємств є системою гармонізації різних інтересів всередині підприємства за рахунок розвитку інтелектуальної діяльності персоналу, підвищення ефективності використання інтелектуальних ресурсів та інтелектуальних трудових процесів.

Ключові слова: інтелектуалізація діяльності; система управління; торговельне підприємство; розвиток; модель.

Статья посвящена обоснованию теоретико-методологических аспектов и практических рекомендаций по усовершенствованию системы управления интеллектуализацией деятельности торговых предприятий.

В ходе исследования для формирования системы управления интеллектуализацией деятельности торговых предприятий выделены выходные тезисы-аксиомы формирования методологических основ ее построения. Определено, что система управления интеллектуализацией деятельности торгового предприятия предполагает триаду направлений такого управления: управление интеллектуализацией деятельности как ресурсом, как процессом и управление развитием интеллектуальной активности персонала. На основании моделирования разработана функциональная модель реальной системы управления интеллектуализацией деятельности торговых предприятий.

Ключевые слова: интеллектуализация деятельности, система управления, торговое предприятие, развитие, модель.

Постановка проблеми. Інтелектуалізація діяльності підприємств і організацій на сьогодні є важливою умовою ефективності їх функціонування. Зокрема це стосується сфери торгівлі, яка все частіше поряд з офлайнформатом користується віртуальним простором і «розумною» логістикою. Усі характеристики інтелектуалізації діяльності з точки зору інтелекту, освіченості, кваліфікації, вмінь, навичок і досвіду відіграють і відіграватимуть у майбутньому ключову роль у розвитку торговельних підприємств та формуванні їх конкурентоспроможності, що викликає необхідність побудови системи управління торговельним підприємством, зокрема в частині управління інтелектуалізацією його діяльності, яка б відповідала викликам часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток теоретико-методологічної бази управління підприємством висвітлено в працях І.А. Бланка, О.С. Виханського, П.Ф. Друкера, І.А. Ігнат'єва, Б. Карлофа, Г. Міцберга, А.П. Наливайко, С.В. Оборської, М.Е. Портера, А. Стрікланда, А.А. Томпсона, Р.А. Фатхутдінова, З.Є. Шершньової, Г. Хемела, Е. Чандлера та ін. Ключові аспекти процесу інтелектуалізації інтересів суб'єктів управління розкрито в працях А. Бутник-Сіверського, А. Грішнова, Б. Леонтьєва, В. Іноземцева, С. Кіся, С. Ситника, Л. Федулової, А. Чухна та ін.

Незважаючи на суттєві напрацювання в українській та іноземній науковій літературі, питання, пов'язані з вивченням

особливостей управління формуванням і використанням інтелектуалізації діяльності на підприємствах, у тому числі торговельних, потребують спеціального дослідження. Це стосується уточнення поняття «управління інтелектуалізацією діяльності», визначення концептуальних засад поліпшення управління формуванням і використанням інтелектуалізації діяльності в торговельних підприємствах.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних аспектів та практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств.

Результати дослідження. Досліджуючи проблематику формування системи управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств, вважаємо за доцільне провести аналіз різних підходів до розкриття сутності категорій «управління», «управління підприємством» та «система управління».

Зокрема І.А. Бланк у ході визначення категорії «управління» подає його як процес впливу та діяльності, що регулює суспільні відносини через органи державної влади [1]. На думку інших вчених [2], «управління» – це «складний цілеспрямований безперервний соціально-економічний і організаційно-технічний процес впливу керуючої системи на конкретний об'єкт, який здійснюється за певною технологією за допомогою методів і технічних засобів для цілей досягнення техніко-економічних і соціальних показників». О.С. Іванілов, О.М. Таряник вважають [3],

що управління» – це діяльність, яка спрямована на координацію роботи інших людей (трудових колективів) та є складною системою. Водночас А.О. Раздорожний акцентує увагу на тому, що управління підприємством – це «вплив на працівників для досягнення цілей, які ставляться перед підприємством і його персоналом. Складається з ряду взаємопов'язаних підсистем: стратегічне і поточне управління, управління персоналом, планування, управління виробництвом, маркетингом, фінансами та інвестиціями» [4]. Фахівці однієї з провідних міжнародних компаній UP TRADING [5] акцентують увагу на тому, що управління підприємством є складною інтелектуальною діяльністю людини, що потребує спеціальних знань і досвіду. Перевагою досліджень С.Г. Пуртова і С.В. Смирнової [6], що розглядають процес «управління підприємством» і категорію «управління», є визначення економічного і соціального розвитку як стратегічної мети функціонування підприємства.

Безумовно, визначень поняття «управління підприємством» значно більше, як і вчених-економістів, що займаються цією проблематикою. Ми виділили ті, що найбільш вдало подають сутнісні характеристики категорії «управління». Тож на підставі узагальнення наукових праць [1–6], можна дійти висновку:

– по-перше, слід виділити групу підходів [1; 2; 6], за якими на підставі системності процесу управління діяльність людей або управління ними є підсистемою більш складної системи, що є досить логічним, адже і підприємство розглядається як складна економічна система, взаємопов'язана із системами більш високого рівня (галузевого, регіонального, національного та глобального).

– по-друге, в окремих характеристиках [3–5] видалено безпосередню залежність управління від діяльності людей, що напряму впливає на досягнення результатів й підтверджує необхідність і можливість цілеспрямованої діяльності людей для досягнення цілей.

Отже, управління слід розглядати не тільки як систематизовану діяльність, а й процес, в якому ця діяльність здійснюється між суб'єктом і об'єктами управління. У цьому випадку суб'єкт є керуючим органом системи, що визначає і спрямовує керований об'єкт (людину) до досягнення цілей за певними етапами. Отже, до визначення управління можна додати такі характеристики: цілеспрямованість діяльності людей, її системність і взаємозв'язок з іншими економічними системами, взаємодія між суб'єктом (керуючий системою орган) і об'єктами, етапність самого процесу управління.

Проведений контент-аналіз щодо визначення понять і характеристик «управління» і «управління підприємством» дозволяє стверджувати, що процес управління підприємством тісно пов'язаний з головною його метою – розвитком через інтелектуалізацію діяльності.

Система управління виступає як взаємодія між суб'єктом і об'єктом для досягнення певних цілей взагалі і при взаємодії із зовнішнім середовищем зокрема. Такий підхід до сприйняття системи управління притаманний М.М. Івлієву [7], В. Воронцовій [8] і В. Приймак [9]. На думку [7], це організаційна структура, у внутрішньому середовищі якої орган управління здійснює процес управління об'єктом управління для досягнення цілей при взаємодії із зовнішнім середовищем. Згідно з [8] система управління – це спосіб взаємодії між суб'єктом і об'єктом управління, спосіб побудови взаємозв'язку між рівнями управління і функціональними сферами, що забезпечує оптимальне в заданих умовах досягнення цілей організації. За [9], це структурована модель управління торговельним підприємством відповідно до зовнішніх умов функціонування на підставі комплексної взаємодії між керуючою і керованою системами, спрямованої на досягнення цілей. Аналогічний підхід для обґрунтування категорії «система управління», але більш спрощений, в якому не враховано взаємодію системи управління із зовнішнім середовищем, подано в дослідженнях В.Г. Алієва [10],

за міркуваннями якого система управління – це «керуюча (суб'єкт управління) і керована (об'єкт управління) системи, а також зв'язки між ними».

За результатами контент-аналізу трактувань категорії «система управління» визначено ключові акценти, які є основою виділення наукових підходів щодо сутнісного наповнення досліджуваного поняття (рис. 1).

Враховуючи вищенаведений категоріальний аналіз поняття «система управління» підприємства та наведені на рис. 1 ключові аспекти досліджуваної категорії, слід дійти висновку, що управляти системою означає «налаштовувати» всі елементи системи таким чином, щоб на «виході» отримувати мінімально можливе відхилення між тим, який результат хотіли отримати, і фактично досягнутим результатом. Принципова відмінність управління інтелектуалізацією діяльності як ресурсом полягає в тому, що одним з результатів функціонування системи поряд з традиційним результатом, що характеризується отриманим продуктом у широкому розумінні, є підвищення якості вихідних ресурсів, інакше кажучи, поліпшення якісних характеристик працівників. Тому за базову аксіому нами прийнято те, що системоутворюючим началом інтелектуального вдосконалення працівників є освіта і моральність, які зумовлюють внутрішні цінності індивідумів, що, у свою чергу, формують моральні норми економічної поведінки в різних сферах суспільної життєдіяльності.

У результаті, для формування системи управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств виокремлено вихідні тези-аксіоми методологічних засад її побудови (рис. 2).

Встановлено, що до особливостей інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств належать:

1. У разі інтелектуалізації діяльності отримують два незалежних результати праці: в буквальному розумінні – інформацію (новостворену або перетворену – вироблену) і розвиток людини.

2. Ймовірність високої «вартості» помилки, що виходить далеко за межі результатів індивідуального трудового процесу.

3. Процес часто не має часових обмежень у цілому, а за структурою є непередбачувано дискретним і непередбачувано безперервним.

Ці особливості інтелектуалізації діяльності стають передумовами специфіки управління ними.

Сутнісне наповнення змісту управління інтелектуалізацією діяльності базується на підходах, напрацьованих у суспільстві. Одним з трактувань є думка Б.М. Генкіна [11], де обґрунтовано необхідність управління працею як процесом. Існує цілком авторитетна точка зору, за якою інтелектуалізацією управляти не потрібно. Окремі дослідники вважають цілком достатнім планування діяльності, контроль результатів, і, якщо результат близький до запланованого, то управління інтелектуалізацією діяльності вважається ефективним.

Рис. 1. Ключові акценти визначення сутності категорії «система управління»

ВИХІДНІ ТЕЗИ – АКЦІОМИ
методології формування системи управління інтелектуалізацією
діяльності торговельних підприємств

1. Персонал – основний ресурс торговельного підприємства.
2. Сучасні умови функціонування торговельних підприємств обумовлюють прискорення темпів розвитку підприємства і його працівників.
3. Необхідність удосконалення персоналу в інтелектуальному напрямі й формування на цій основі інтелектуальної активності.
4. Економічний стан торговельного підприємства залежить від якості персоналу; якість життєдіяльності працівників обумовлюється рівнем розвитку підприємства.
5. Стимулювання і мотивація інтелектуальної активності працівників за рахунок створення умов для їх розвитку.
6. Інтелектуальна активність персоналу розглядається як потенціал розвитку торговельного підприємства.
7. Залежність розвитку торговельного підприємства від управління інтелектуалізацією діяльності.
8. Очікуваний результат управління інтелектуалізацією діяльності торговельного підприємства – досягнення цільових показників інтелектуалізаційної активності персоналу, обумовлених стратегічними завданнями торговельного підприємства.

Необхідність забезпечення інтелектуальної активності
працівників для досягнення запланованих результатів в
управлінні інтелектуалізацією діяльності торговельних
підприємств

БАЗИСНА АКЦІОМА ДОСЛІДЖЕННЯ:

вихідними характеристиками інтелектуального вдосконалення працівників є освіта і моральність, які визначають внутрішні цінності окремих індивідуумів, що формують моральні норми економічної поведінки в різних сферах суспільної життєдіяльності

Рис. 2. Вихідні тези-аксіоми методології формування системи управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств

З нашої точки зору, такий підхід є принципово неправильним. Якщо в поточному періоді отримано очікуваний результат, ще не означає, що така ситуація буде й у майбутньому. З одного боку, є свідчення про досить слабку структурованість інтелектуальної діяльності й невисоку прогнозованість її ре-

зультатів. З іншого боку, слід розуміти, що ні сам процес, ні його результат не повинні і не можуть бути абсолютно випадковими. Крім того, інформація, про результат інтелектуалізації діяльності не має бути формальною, вона повинна бути цілеспрямованою, мати споживача і споживчу цінність.

На підставі вищенаведеного констатуємо, що інтелектуалізацією діяльності управляти «необхідно» і «потрібно». Під управлінням інтелектуалізацією діяльності розуміємо цілеспрямований вплив на діяльність людини (людей) зі створення нової або перетворення наявної інформації, що здійснюється як з боку керуючої системи, так і з боку учасника процесу з метою підвищення цінності кінцевого результату процесу, вираженого інформаційним продуктом і розвитком самої людини.

Об'єктивні передумови формування системи управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств посилюються необхідністю опрацювання методології такого управління.

Запропонований нами триєдиний підхід до управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств є методологічною основою моделювання системи, що розглядається за трьома напрямками:

1. Управління інтелектуалізацією діяльності як управління розвитком інтелектуальної активності персоналу.

2. Управління інтелектуалізацією діяльності як управління ресурсом на базі системного підходу.

3. Управління інтелектуалізацією діяльності як управління процесом.

Найбільш вдалою інформаційною формою системи ми вважаємо модель.

Моделлю управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств є теоретично обґрунтована та практично застосовна сукупність характеристик її основних компонентів: суб'єкта управління та об'єкта управління, а також механізми і способи керуючого і регулюючого впливу.

Процес формування системи управління має особливості, що визначаються специфікою управління інтелектуалізацією діяльності в торговельних підприємствах:

1. Керувати необхідно не тільки ресурсами, а «доцільною діяльністю».

2. Вихід за межі традиційно прийнятого процесу діяльності з огляду на те, що носієм є складна система «людина».

3. Низька ефективність до управління за принципом «ресурс – результат».

4. Суспільний характер об'єкта управління.

5. Залучення одного і того ж носія (індивіда) в різні і різнорівневі соціально-трудові відносини: формування трудового потенціалу на індивідуальному рівні, сімейні відносини і трудова діяльність домогосподарств, корпоративні відносини у сфері управління працею, державне регулювання соціально-трудова відносин.

Сформована функціональна модель системи управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств базується на традиційній функціональній моделі, що будується за загальновідомими управлінськими функціями (планування, організація, мотивація і контроль), але відображає особливості інтелектуальної складової управлінського процесу (рис. 3).

Побудована модель подає управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств як систему упорядкованих і взаємопов'язаних елементів, що мають практичну значущість, зокрема:

1. Наявність чіткої послідовності реалізації управлінських функцій, яка визначає логіку процесу управління інтелектуалізацією діяльності: від визначення мети управління (наприклад, забезпечення витрат на розвиток інтелектуальної активності персоналу) до контролю ступеня її досягнення (наприклад, оцінки ефективності їх використання).

2. Виділення тріади взаємопов'язаних напрямів управління інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств, кожен з яких може розглядатися як самостійна підсистема системи управління інтелектуалізацією діяльності.

3. Можливість проведення інтегральної оцінки ефективності управління інтелектуалізації діяльності в торговельних підприємствах, що дозволяє суб'єктам управління приймати реальні рішення.

Від простого до складного

	Інтелектуалізація діяльності як ресурс	Інтелектуалізація діяльності як процес	Інтелектуалізація діяльності через розвиток інтелектуальної активності персоналу
Планування	Якісна та кількісна потреба в ресурсах; потреба в інформаційних ресурсах	Інформаційне і технічне забезпечення робочих місць; розвиток інтелектуальних процесів; робочий час	Розвиток інтелектуальності персоналу; витрати на навчання
Організація	Поділ праці та спеціалізація працівників; підбір персоналу з визначенням його потенціалу	Організація процесів інтелектуалізації діяльності; управління часом	Організація зовнішнього та внутрішнього навчання; формування та розвиток інформаційної системи управління
Мотивація	Забезпечення умов праці; зниження впливу демотивуючих факторів	Мотивація творчості; визначення винагороди працівників	Якісна та кількісна потреба в інтелектуалізації; потреба в інформаційних ресурсах
Контроль	Аналіз забезпеченості інтелектуалізації діяльності; аудит персоналу	Аналіз складності процесу інтелектуалізації діяльності; контроль відхилень у процесі інтелектуалізації діяльності	Аналіз системи розвитку інтелектуалізації діяльності; аналіз витрат на навчання; контроль ефективності системи управління

Узагальнююча оцінка ефективності управління та інтегральна оцінка інтелектуалізації діяльності торговельного підприємства

Рис. 3. Функціональна модель системи управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств

Зазвичай ефективне управління торговельним підприємством у цілому має забезпечувати досягнення високих результатів його діяльності, зростання ефективності, чітку систему підзвітності, вдосконалення процесу прийняття рішень завдяки отриманню достовірної та своєчасної інформації. Тому, з нашої точки

зору, управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств являє собою систему гармонізації різних інтересів всередині підприємства через розвиток інтелектуальної активності персоналу, підвищення ефективності використання ресурсів інтелектуальної діяльності та інтелектуальних трудових процесів.

Висновки. Таким чином, за результатами дослідження визначено, що система управління інтелектуалізацією діяльності торговельним підприємством передбачає триаду напрямів управління інтелектуалізацією діяльності, таких як: управління інтелектуалізацією діяльності як ресурсом, управління інтелектуаліза-

цією діяльності як процесом і управління розвитком інтелектуальної активності персоналу. Найбільш прийнятним методом їх формалізації є моделювання, застосування якого дозволяє побудувати функціональну модель реальної системи управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств.

Список використаної літератури

1. Фінансове забезпечення розвитку підприємств: монографія / І.О. Бланк та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. І.О. Бланка; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – Київ.: КНТЕУ, 2011. – 343 с.
2. Берсуцкий Я.Г. Принятие решений в управлении экономическими объектами: методы и модели: учеб. пособие / Я.Г. Берсуцкий, Н.Н. Лепа, А.А. Берсуцкий. – Донецк: ИЭП, 2002. – 276 с.
3. Іванілов О.С. Інноваційний потенціал підприємства / О.С. Іванілов, О.М. Таряник // Економіка, фінанси, право. – 2004. – № 12. – С. 5–7.
4. Раздорожный А.А. Экономика организации (предприятия): учебное пособие / А.А. Раздорожный. – Москва: ИЦ РИОР, НИЦ ИНФРА-М, 2016. – 95 с.
5. Управление предприятием [менеджмент] [Электронный ресурс] / Компания UP TRADING. – Режим доступа: <http://www.uptrading.ru>
6. Управление машиностроительным предприятием: учебник / под. ред. С.Г. Пуртова, С.В. Смирнова. – М.: Высшая школа, 1989. – 240 с.
7. Івлиева Н.Н. Содержание понятия «система управления» в современных условиях [Электронный ресурс] / Н.Н. Івлиева // Центр профессиональной переподготовки оценщиков Московского финансово-промышленного университета «Синергия». – Режим доступа: http://c-pp.ru/r/scientific/Articles/Other/index.php?id_4=134
8. Воронцова Г.В. Основные направления адаптации системы управления предприятием в конкурентной среде [Электронный ресурс] / Г.В. Воронцова. – Режим доступа: http://science.ncstu.ru/articles/econom/2010_10/34.pdf/file_download
9. Приймак В.М. Управління торговельним підприємством на засадах системного підходу: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Василь Михайлович Приймак; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., 2003. 222 с.
10. Алиев А.Г. Разработка системы управления инновационных предприятий в условиях информационной экономики [Электронный ресурс] / А.Г. Алиев // Перспективы развития информационных технологий. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/razrabotka-sistemy-upravleniya-innovatsionnyh-predpriyatiy-v-usloviyah-informatsionnoy-ekonomiki>
11. Генкин Б.М. Введение в метаэкономику и основания экономических наук: курс лекций / Б.М. Генкин. – М.: НОРМА; ИНФРА-М, 2002.